

Materiały

ROLA DRA HANSA GLOBKEGO W KSZTAŁTOWANIU PRAWA TZW. NIEMIECKIEJ LISTY NARODOWEJ

(Głos w dyskusji nad sprawą dra Hansa Globkego, wygłoszony na Międzynarodowej Konferencji Prawników w Warszawie w dn. 15 XII 1962 r.).

Punktem wyjścia nazistowskiej polityki w stosunku do ludności polskiej jest wbrew prawu międzynarodowemu dokonana aneksja wszystkich ziem polskich przez Rzeszę. Przedmiotem aneksji były nie tylko ówczesne zachodnie ziemie Rzeczypospolitej, które włączono w organizm administracyjny Rzeszy, lecz także te ziemie, z których stworzono tzw. Generalną Gubernię, uznaną jako odrębny, specjalny organizm ustrojowy podporządkowany bezpośrednio przez generalnego gubernatora Hitlerowi.

W najściślejszym związku z aneksją stoi sprawa przynależności państwowej podbitej ludności. Przedstawiała się ona odmiennie we wspomnianych dwóch częściach Polski, na tzw. ziemiach wcielonych i Generalnej Gubernii.

Ponieważ w Generalnej Gubernii naziści sprawę przynależności państwowej ludności nie uregulowali, traktowano tam przez cały czas wojny wszystkich mieszkańców jako bezpaństwowców. Na ziemiach wcielonych natomiast naziści stworzyli specjalne, na nieznanych dotąd w cywilizowanym państwie zasadach oparte prawo o przynależności państwowej, która przewidziała trzy zasadnicze grupy: Niemców o pełnej przynależności państwowej, Polaków o szczególnej poddańczej przynależności i Żydów bez jakiegokolwiek przynależności. Między grupą pierwszą i drugą istniały liczne stopnie pośrednie. W ten sposób hitlerowcy urzeczywistnili swą koncepcję nowoczesnego państwa niewolniczego, w którym panowie-obywatele niemieccy rozkazywali sługom względnie niewolnikom tzw. podopiecznym (*Schutzangehörige*). Trzecia grupa — Żydzi — istniała tylko tymczasowo, gdyż już podczas wojny rozpoczęła się akcja jej zagłady. Polak jako sługa względnie niewolnik nie posiadał niemal żadnych praw. Nawet majątek ruchomy mógł posiadać tylko w bardzo ograniczonym stopniu, a dostęp do wykształcenia był dla niego w ogóle zamknięty. W ten sposób sprawa przynależności państwowej i statutu „prawnego” podbitej ludności były ze sobą ściśle związane.

Pierwsze zarysy statutu dla Polaków zostały wraz ze sprawą przynależności państwowej opracowane w memoriale partyjnego urzędu polityki rasowej z 25 XI 1939 r. Dokładnie zajął się sprawą obywatelstwa *Reichsführer* SS Heinrich Himmler jako tzw. komisarz Rzeszy dla umocnienia niemczyzny w swej instrukcji z 12 IX 1940 r. Na podstawie tych wytycznych zostało

w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych opracowane rozporządzenie z 4 III 1941 o niemieckiej liście narodowej i niemieckiej przynależności państwowej. Zostało ono w pewnej mierze zmienione drugim rozporządzeniem o niemieckiej liście narodowej z 31 I 1942 r. W oparciu o rozporządzenie z 4 III 1941 r. minister spraw wewnętrznych wydał bardzo obszerny okólnik z dn. 13 III 1941 r., który zawierał przepisy wykonawcze. Te akty regulowały sprawę zaliczania obywateli polskich narodowości i pochodzenia niemieckiego do ludności niemieckiej i nadania im niemieckiej przynależności państwowej. Fakt, że kształtowanie zasad prawa o przynależności państwowej należało do *Reichsführera SS*, jako komisarza Rzeszy dla umocnienia niemczyzny, nie wykluczał bynajmniej czynnego udziału ministra spraw wewnętrznych, Fricka, względnie jego sekretarza stanu, Stuckarta, w uregulowaniu tej sprawy. Należy zwrócić uwagę, że rozporządzenia z 4 III 1941 i 31 I 1942 r. były podpisane przez ministra spraw wewnętrznych, zastępcę *Führera* — Hessa i *Reichsführera SS* — Himmlera jako komisarza Rzeszy dla umocnienia niemczyzny. Podobnie wspomniana instrukcja z 13 III 1941 r. została wydana przez ministra spraw wewnętrznych w porozumieniu z zastępcą *Führera* i *Reichsführerem SS*.

Działalność dra Hansa Globkego jako referenta do spraw przynależności w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych polegała na tym, że współdziałał on przy tworzeniu wspomnianych wyżej aktów normatywnych, że objaśniał je publicznie, że współdziałał przy opracowywaniu dalszych instrukcji wykonawczych i niejednokrotnie je nawet podpisywał. Wskazują na to następujące fakty:

1. Plany podziału czynności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rzeszy od 1938 do 1942 r. wymieniają dra Hansa Globkego jako referenta względnie koreferenta dla spraw obywatelstwa. Zagadnienia te należały do wydziału I pod nazwą *Ustrój, ustawodawstwo i administracja*, którego kierownikiem był sekretarz stanu — Stuckart, a w jego ramach do sekcji (*Unterabteilung*) — obywatelstwo i rasa (kierownik — tajny radca Hering). W tej sekcji do kompetencji dra Globkego należały — według podziału czynności z września 1939 r. — międzynarodowe sprawy w dziedzinie prawa o przynależności państwowej, przynależność państwowa według traktatów w Wersalu i St. Germain, te same sprawy według planu z kwietnia 1940 r., a według podziału czynności z lipca 1941 — sprawy nowego ukształtowania prawa o przynależności państwowej. Ponadto minister spraw wewnętrznych w piśmie z 29 I 1940 r. stwierdza, że dr Globke jest referentem przy generalnym pełnomocniku dla administracji, którym był minister spraw wewnętrznych Frick, i że jest równocześnie referentem dla spraw przynależności państwowej, które wynikły m. in. z włączenia tzw. ziem wschodnich do Rzeszy i że dlatego nie może być powołany do służby wojskowej.

2. Na liście uczestnictwa w posiedzeniu z dn. 15 V 1941 r. poświęconym wprowadzeniu w życie niemieckiej listy narodowej na różnych terenach tzw. wcielonych ziem wschodnich nazwisko H. Globkego widnieje na trze-

cim miejscu po kierowniku sekcji i jego zastępcy (Heringu i Hubrichu). Protokół owego posiedzenia ma szczególnie doniosłe znaczenie, gdyż kierownik sekcji, Hering, w piśmie z 19 VI 1941 r. nakazał istotne jego części traktować jako zapadłe na posiedzeniu decyzje o obowiązującej mocy.

3. W wielotomowym zbiorze źródeł hitlerowskiego prawa wydawanym przez Pfundtnera i Neuberta pt. *Nowe niemieckie prawo Rzeszy* dr H. Globke opracował m. in. wspomniane wyżej rozporządzenie z 4 III 1941 r. o niemieckiej liście narodowej, tzn. zaopatrzył je wstępny komentarzem i objaśniającymi przypisami. W ogóle objaśniał on większość aktów ustawodawczych wydrukowanych w dziale poświęconym we wspomnianym wyżej zbiorze przynależności państwowej.

We wstępnych objaśnieniach H. Globkego do ustawy z 4 III 1941 powtarza on główne zasady wykonawczego okólnika z 13 III 1941 r., pisząc m. in.:

„Gdyby osoby narodowości nie niemieckiej stały się tak jak Niemcy niemieckimi obywatelami, nie dałoby się na stałe uniknąć zewnętrznej asymilacji owych nie-Niemców. Taka asymilacja nie byłaby jednak pożądana, gdyż naród niemiecki nie zostałby przez związany z tym napływ obcej krwi wzmocniony, lecz przeciwnie — w charakterze swym osłabiony. Z tego względu nie wydaje się rzeczą stosowną, by można traktować włączonych do Rzeszy członków obcego narodu w zakresie ich przynależności państwowej tak jak *Volksdeutsche*”.

W innym zaś miejscu pisze:

„Wśród Polaków i innych osób obcoplemiennych na wcielonych ziemiach wschodnich znajdują się nieraz ludzie o większej przymieszce krwi niemieckiej, której w drodze analizy genealogicznej nie da się wykazać. Ta krew niemiecka nie może być dla niemieckiego narodu stracona. Z tego względu przewidziano możliwość, że na podstawie wytycznych *Reichsführera SS*, komisarza Rzeszy dla umocnienia niemieczyzny wybrane spośród obcego narodu osoby otrzymują niemiecką przynależność państwową, którą można jednak odwołać”.

Późniejsza działalność H. Globkego na odcinku spraw przynależności państwowej (1942—1945) znalazła wielokrotnie wyraz w różnych dokumentach. Rola jego wzrastała. Podział czynności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych ze stycznia 1945 r. wymienia go nawet jako zastępcę kierownika sekcji IB, do której należały m. in. obywatelstwo i sprawy stanu cywilnego. Stanowisko kierownika nie było wtedy obsadzone, wobec czego H. Globke faktycznie pełnił jego obowiązki. Wówczas Frick nie piastował już urzędu ministra spraw wewnętrznych Rzeszy. Półtora roku wcześniej, w dn. 24 VIII 1943 r., miejsce jego zajął *Reichsführer SS*, szef niemieckiej policji i komisarz Rzeszy dla umocnienia niemieczyzny — Heinrich Himmler.

Na uwagę zasługuje protokół posiedzenia w dn. 10 VIII 1943 r. dotyczący omyłkowego wysiedlenia osób z przymieszką niemieckiej krwi z tzw. ziem wcielonych do Rzeszy na teren tzw. Generalnej Guberni. Dr Hans Globke przewodniczył na tym posiedzeniu. Tym samym wolno zasadnie mniemać, że wszystkie zasadnicze decyzje, które na tym posiedzeniu zostały powzięte, zapadły za jego wiedzą i wolą.

Na szczególną uwagę zasługuje także podpisany przez H. Globkego okólnik z samego niemal końca jego działalności, a mianowicie z 4 I 1945 r. Dotyczy on nabycia niemieckiej przynależności państwowej przez członków *Wehrmachtu* polskiej narodowości, którzy — jak się wyraża okólnik — posiadali dawniej polskie obywatelstwo, Trzeba tu wyjaśnić, że na Górnym Śląsku powołano już w r. 1941 ok. 40 000 Polaków do niemieckiego wojska, zanim powzięto co do nich decyzję w sprawie przynależności państwowej. Górny Śląsk był terenem, na którym przy składaniu wniosku o wpis na niemiecką listę narodową, stosowano powszechnie przymus. Zdarzało się nieraz, że władze niemieckie wydawały decyzję odmowną w sprawie zapisu na listę Polaków, którzy służyli w wojsku niemieckim. Takimi właśnie przypadkami zajmuje się H. Globke w swoim okólniku. Píše on w nim:

„Aby uniknąć niepokoju w szeregach wojska, nie wolno żołnierzom, którzy zostali powołani do służby wojskowej jako obywatele niemieccy, podawać do wiadomości decyzji odmownej w sprawie uznania ich za osoby o niemieckiej przynależności państwowej”.

Jak ocenić działalność dra Hansa Globkego? Na wstępie naszych rozważań wskazaliśmy na szczególne znaczenie, jakie posiadała kwestia uregulowania przynależności państwowej ludności tzw. ziem wcielonych do Rzeszy. Nie była to czysto administracyjna sprawa, lecz kwestia pierwszoplanowa w całokształcie niemieckiej polityki narodowościowej. Właśnie dlatego zajął się nią Heinrich Himmler jako komisarz Rzeszy dla umocnienia niemczyzny. W tych warunkach praca H. Globkego w dziedzinie regulacji przynależności państwowej była nie tylko pracą na rzecz ministerstwa, w którym pracował, lecz także pomocą dla *Reichsführera SS*.

Aneksja była bezprawiem z punktu widzenia prawa międzynarodowego, bo bezprawna była sama wojna rozpoczęta wbrew uroczystemu zobowiązaniem międzynarodowym, które stawiają ten sposób regulowania sporów poza nawias prawa. Poza tym — według powszechnie dzisiaj obowiązującej opinii — wojna nie może prowadzić do zmian terytorialnych. Bezprawnym było również ściśle z aneksją związane uregulowanie problemu przynależności państwowej.

Niezależnie od tego działalność nazistów w tej dziedzinie, w tym również postępowanie H. Globkego, wykraczało przeciw regulaminowi praw i zwyczajów wojny lądowej, który stanowi integralną część obowiązującej Rzeszę Niemiecką IV konwencji haskiej z 1907 r. Art. 45 owego regulaminu stanowi:

„Zabrania się przymuszania ludności terytoriów okupowanych do przysięgania na wierność państwu nieprzyjacielskiemu”.

Ten przepis z natury rzeczy zawiera również zakaz zniewalania obywateli podbitego kraju do przyjmowania obywatelstwa państwa, które jest tymczasowym zwycięzcą.

A wreszcie hitlerowskie ustawy o przynależności państwowej, które —

⁸ Przegląd Zachodni

jak wspomniano — stanowiły integralną część koncepcji państwa niewolniczego, łamały również ogólną zasadę IV konwencji haskiej, która brzmi:

„W wypadkach nieobjętych przepisami obowiązującymi i przez państwa przyjętymi ludność i wojujący pozostają pod opieką i władzą zasad prawa narodów, wypływających ze zwyczajów ustanowionych między cywilizowanymi narodami oraz zasad ludzkości i wymagań sumienia publicznego”.

W statucie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego (art. 6) zbrodniami wojennymi nazwano pogwałcenie praw i zwyczajów wojennych. Takiego właśnie przestępstwa dopuścili się naziści, wśród nich również H. Globke.

Wyrok norymberski z 1 X 1947 r. mówi o działalności ministra spraw wewnętrznych, Fricka, w tej sprawie:

„Po stworzeniu list narodowych osób pochodzenia niemieckiego Frick nadał obywatelstwo niemieckie niektórym kategoriom obywateli obcych krajów. Ponośi on odpowiedzialność za germanizację Austrii [...] wschodnich ziem (Prus Zachodnich i Poznańskiego) [...]”.

Sądzę, że można by powiedzieć więcej: Frick jest odpowiedzialny za stworzenie podstawowego elementu systemu państwa niewolniczego, a mianowicie stworzenie szczególnego prawa o przynależności państwowej, które przewidywało podział na klasę panów i na niewolników. To samo dotyczy *mutatis mutandis* również dra Hansa Globkego.

KAROL MARIAN POSPIESZALSKI

ZBRODNIĘ WEHRMACHTU WE WRZEŚNIU 1939 R. W REJONIE NIEWIESZA W POW. TURECKIM

Do wielu masowych zbrodni *Wehrmachtu* na terenie Polski należą mordy popełnione na ludności pow. tureckiego w ówczesnej gminie Niewiesz¹ i sąsiednich miejscowościach.

W dn. 6—8 września 1939 r. miały miejsce zacięte walki na linii Turek-Uniejów-Dąbie na obszarze operacyjnym Armii „Poznań” oraz na południowy wschód od Uniejowa, w okolicy Niewiesz i Poddębic, który to rejon należał do obszaru operacyjnego armii „Łódź”. W dn. 4 września na styku obszaru operacyjnego obu wyżej wymienionych armii powstała luka długości ok. 30 km. Nieprzyjaciel skierował tam 30 dywizję piechoty z X korpusu. W obliczu bardzo ciężkiego położenia armii „Łódź” wydzielono z armii „Poznań” 25 dywizję piechoty (kaliską) i skierowano ją do dyspozycji armii „Łódź”. W rejon Niewiesz i Poddębic poszedł 60 pp (Ostrów Wlkp) z 25 dywizji.

Zacięte walki prowadził wspomniany pułk m. in. o miejscowości: Balin, Niewiesz, Józefów i Ułany. Dwie pierwsze, zajęte przez nieprzyjaciela zostały odbite. W walkach tych *Wehrmacht* poniosła dotkliwe straty. Dopiero

¹ Obecnie — Gromadzka Rada Narodowa, pow. Poddębice, woj. łódzkie.